

Luvatta lähteneet, kutsumatta saapuneet

Auvo Kostiainen, Loikkarit. Suuren lamakauden laiton siirtolaisuus Neuvostoliittoon. Keuruu 1988, 284 s.

Auvo Kostiaisen tutkimat Neuvostoliittoon loikkareina siirtyneet suomalaiset ovat lukumäärältään vain puronen suomalaisten suurissa siirtolaisvirroissa, mutta heidän tarinansa on täynnä 1930-luvun elämisen äärimmäisten ehtojen koettelua ja inhimillisissä ulottuvuuksissaan esimerkiksi huikeista siirtolaiskohtaloista. Ilmeisesti joillakin loikkareista on ollut hyvät mahdollisuudet ainakin pistesijoille 1930-luvun Neuvostoliitossa järjestetyissä hengissäpysymisen maailmanmestaruuskilpailuissa.

Tutkimuksen tekemisen ehdot ovat olleet poikkeuksellisen ahtaalla. Gorbatsovilaineen aika ei vielä tutkijaa auttanut hänen kolkutellesaan 1980-luvun puolivälissä joidenkin mielenkiintoisten neuvostoliittolaisten arkistojen ovia. Kostiainen pohtiikin pitkään ja varsinaisen käsittelynkä yhteydessä lähteittensä ominaisuuksia ja luotettavuutta, mikä onkin välttämätöntä kyseisenlaisessa tutkimuksessa. Kovin paljon jäi aukkoja nimenomaan neuvostoliittolaisen materiaalin osalta.

Entäpä, jos kyseistä tutkimusta oltaisiin tekevässä tällä hetkellä, onhan Neuvostoliitossa viritetty keskustelua monista aroista ja aiemmin hiljaisuudessa pidetyistä aiheista? Entä arkistot, joko ne alkavat aueta? Lupauksia avautumisesta on kuultu jo monen vuoden ajan, mutta mitään läpimurtoa ei ole kuitenkaan tapahtunut. Ehkäpä Neuvostoliitossa odotellaan ensin omien "uusiuuneiden" tai jopa "uusien" tutkijoiden keräävän rusinat aiemmin saavuttamattomista aineistoista, ja vasta sen jälkeen ne ovat myös muiden käytettävissä. Tämän suuntaista voi päätellä ainakin siltä, millä tavoin ja kenen toimesta paljon keskustelua herättänyt talvisotaan liittyvä uusi tieto on tullut esiin. Toinen ja uusi ongelma arkistojen käytön suhteen saattaa olla se, että Neuvostoliiton mahdollinen jakautuminen pienempiin yksiköihin esim. liittovaltioiksi tai itsenäisiksi valtioiksi voi aiheuttaa myös arkistojen jakautumisen vastaavanlaisesti. Niinpä voi tulevaisuudessa Neuvostoliiton historiaa tutkiva joutua anomaan lupia moniin kansallisiin arkistoihin. Monta maata, monta lupaa, monta ongelmaa? Mutta mitä Neuvostoliitto on tänään ja mitä esi-

merkiksi vuoden päästä, sitähän lie vaikea arviolta viimeksi kuluneen vuoden kokemusten valossa. Suomalaiset Neuvostoliitto-tutkijat saavat olla joka tapauksessa varpaillaan, edelleen.

Aineiston ongelmallisuuden vuoksi Kostiaisen on joutunut tekemään paljon päätelmiä monien erilaatuisten ja -tasoisten lähteiden tietoja yhdistellen, niin että oikeastaan koko tutkimus on palapeli, josta paitsi on puuttunut osia, niin monet palat ovat kuluneet lähes tunnistamattomiksi, vailla selkeitä ääriviivoja. Yksi esimerkki tästä on tutkimuksessa käytetyn ns. loikkari-kortiston sisältö. Kostiaisen arvion mukaan noin 12 000-15 000 suomalaista loikkasi Neuvostoliittoon. Kortistoitavia tietoja on ollut saatavissa tästä joukosta noin neljänneksestä ja pääasiassa niistä, jotka ovat joutuneet jollakin tavalla tekemisiin suomalaisten viranomaisten kanssa. Näin ollen osa kaikkein tavallisimmista loikkareista on jäänyt kortistoimatta ja tältä osin tutkimuksen ulkopuolelle. Mutta kuten Kostiainen itsekin toteaa, kaiken tarpeellisen aineiston saamisen mahdollisuus määritteli kyseisen ratkaisun.

Kostiaisen kokonaistavoite on ollut alunperin selvittää Neuvostoliittoon suuntautunut koko laiton siirtolaisuus, mutta materiaali-ongelmien ollessa vielä suurempia esim. toisen suuren loikkarimaan, Puolan suhteen, on tutkimuksesta tullut suomalaisten loikkareiden kartoitus, jossa vertailuna on kirjallisuudesta kerättyjä tietoja muista kansallisuuksista. Ratkaisua voi pitää tällaisenaankin hyvin onnistuneena, sillä joka tapauksessa tiedot muista maista antavat lukijalla mahdollisuuksia asettaa Suomen tapahtumat laajaan yhteyteensä. Tätähän ei suomalaisessa historiankirjoituksessa koskaan tapahdu liikaa. Vertailu tuottaa ainakin sen merkittäväksi katsottavan tuloksen, että suomalaiset ovat olleet kansallisuuksista suurin loikkariyhmä. Näin ollen on hyvin perusteltua, että nimenomaan Suomessa on ko. aiheeseen tartuttu näin perinpohjaisesti.

Muuttoliike toiseen suuntaan, eli pakolaisuus Neuvostoliitosta, on saanut länsimaisessa tutkimuksessa ja erityisesti julkisuudessa aina suuren huomion. Neuvostoliittoon menneet, joihin Kostiaisen kartoittamat loikkarit kuuluvat pakolaisten ja maahan kutsuttujen eri alojen spesialistien ohella, ovat jääneet kovin vähälle tarkastelulle, eikä pelkästään lännessä, vaan myös Neuvostoliiton oma historiankirjoitus ja neuvostoliittolainen julkisuus ovat olleet heistä hiljaa. Tähän on esimerkiksi määrällisiä syitä, sillä onhan itään menneitä ollut paljon vähemmän sekä tutkimuksen käytännölliseen tekemiseen liittyviä ongelmia, mutta myös ideologiset syyt ovat vaikutta-

neet sekä lännessä että idässä. Lännessä ei ole liiemmin haluttu muistaa sosialistisen valtion valinnoita. Idässä ei näitä propagandavalttiinakin käyttökelpoisia ihmisiä ole voitu pitää esillä, koska heidän kohtaloihinsa liittyy hyvin paljon Neuvostoliitolle epäedullisia piirteitä, kuten Stalinin ajan puhdistuksia ja monia pienempiä ongelmia.

Kostiainen käy tutkimuksessaan läpi siirtolaisuustutkimuksen peruskuvion: lähtö, matka, saapuminen, sopeutuminen ja paluu. Muuton motiivien kohdalla mielenkiintoa herättää erityisesti vedon eli Neuvostoliiton osuus, sillä 1930-luvun alussa Suomeenkin levinnyttä talouslamaa voi pitää selkeänä työntövoimana. Oliko Neuvostoliitto loikkareille vain ainoa jäljelle jäänyt vaihtoehto, koska Amerikkaan ei enää pääsyt ja muut mahdolliset kohdemaat painiskelivat samojen talousongelmien kanssa kuin Suomi? Vai vetikö Neuvostoliitossa enemmän sen "uutuus" ja että sen sanottiin olevan työväestölle tarkoitettu yhteiskunta? Kostiainen painottaa perustellusti taloudellisia syitä, mutta ei jätä huomiotta poliittisiakaan motiveja. Muuttoa vastustettiin monelta taholta. Sekä Suomen että Neuvostoliiton kommunistinen puolue piitivät loikkariutta epätolvottavana ilmiönä ja tämä varmasti hillitsi kommunistisille aatteille uskollisten halua lähteä salaa Neuvostoliittoon. Tämän lisäksi Neuvostoliitosta oli suomalaisessa julkisuudessa hyvin negatiivinen kuva, kuten käy ilmi esimerkiksi Kari Immosen "Ryssästä saa puhua..." -väitöskirjasta (Otava 1987). Oman tutkimukseni yhteydessä (Siirtolaisuus Suomen sanomalehdissä vuosina 1880–1939) olen havainnut sanomalehdissä olleen runsaasti Neuvostoliitosta palanneista suomalaisista kerroksia juttuja, joiden mukaan Neuvostoliitto oli tavalliselle työläiselle mahdoton paikka asua. Muuttoa Neuvostoliittoon olivat ehkäisemässä vielä Suomen viranomaisetkin, joiden joukossa oli Kostiainen mukaan vain hyvin vähän vallalla "antaa kommunistien mennä kommunistimaan" -mielialaa.

Kuitenkin kaikista vastavoimista huolimatta suomalaisia lähti yrittämään itärajan yli tuhansittain, pääasiassa vuosina 1931–1932. Leipää he lähtivät hakemaan, ehkä ajatuksena tulla takaisin Suomeen parempana aikana. Jonkinlainen punainen aate siinä ohessa tuki päätöstä, mutta oli ilmeisesti vain harvoissa tapauksissa määräävä tekijä. Osa loikkareista jäi kiinni Suomen puolella, osa palautettiin Neuvostoliiton toimesta heti rajan ylittämisen jälkeen, mutta toki suurin osa halukkaista pääsi toiselle puolelle.

Loikkarin tavallinen tarina rajan ylittämisen jälkeen oli joutua jopa kuukausia kestäneisiin kuulusteluihin, joissa selvitettiin tuleminen syitä. Neuvostoliitto suhtautui periaatteessa epäillen kaikkeen sellaiseen kapitalistisesta maailmasta tulevaan, mikä ei ollut suoraan sen käskyvallan alaista. Joidenkin loikkareiden tie veikin heti tullen jälkeen vankiloihin esimerkiksi vakoiluajokomuksista tuomittuna. Muut loikkarit koottiin ryhmiin ja määrättiin jonnekin jättiläisvaltakunnan suuriin rakennuskohteisiin ja metsätyömaille. Seurasi parakkiasumista ja muutenkin melko alkeellisia olosuhteita. Loikkarit rinnastettiin tavallisiin neuvostotyöläisiin, joten heillä ei ollut selaista erikoisemää kuin esimerkiksi maahan kutsutuilla ulkomaisilla asiantuntijoilla.

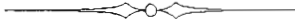
Mihinkään kovin ihmeellisiin toiveisiin eivät loikkarit varmaankaan olleet kiinnittyneet maahan tullessaan, mutta olojen ankeus, esim. ruuan suoranainen puute, sai monen miettimään palaamisen mahdollisuutta. Palaaminen oli kuitenkin hyvin vaikeata, koska se neuvostoviranomaisten silmissä oli epäluottamuksen esittämistä järjestelmää kohtaan, eikä loikkareita näin ollen päästetty lähtemään kuin aniharvoin. Virallista tietä Suomeen palasi noin 350 loikkaria. Ne, jotka yrittivät loikata toistamiseen, eli luovatta takaisin Suomeen, saivat Neuvostoliiton puolella kiinni jäädessään joko vankilatuomion tai joutuivat maan sisäiseen karkotukseen. Heidän ja jo heti maahantulon jälkeen vankiloihin joutuneiden kohtalot hukkuvat siihen miljoonien ihmisten vankilamassaan, jonka Stalin vainoillaan sai aikaan erityisesti 1930-luvun lopulla. Virallista tietä palanneita ja onnistuneita takaisinloikkauksia Suomeen oli yhteensä ehkä noin viidennes lähteneistä, joten kaiken kaikkiaan vain harvat palasivat Suomeen. Neuvostoliittoon jääneistä suurimman osan voi olettaa tyytyneen osaansa, he ovat tehneet työnsä ja toimittaneet asiansa erottumatta, elämöimättä, ollen niin kuin muutkin neuvostoliittolaiset.

Jatkotutkimukseen avaa Kostiainen työ monia näköaloja. Useiden avoimien kysymysten osalta kyse on kokonaiskuvan tarkentamisesta, mikä on mahdollista tehdä esim. vielä tähän tutkimukseen käyttöön saamatta jääneen neuvostoliittolaisen aineiston avulla. Muutama yksityiskohta nousee erityisen mielenkiintoisena esiin. Yksi tällainen on molemmista maista ristiin rastiin lennähdelleet agentti- ja vakoilijasytyökset. Oliko syytöksiin jotakin perää? Neuvostoliitossa muutamia suomalaisia kyllä syytettiin ja tuomittiinkin vakoilusta, mutta saivatko he tuomionsa todella kyseisestä syystä vai oliko taustalla esim.

poliittisia syitä? Yhtään ilmiselvää agenttia ei Kostiainen tuo kirjassaan esille.

Kostiainen toteaa alkupuheessaan, että loikkarit olivat usein tekemisissä Neuvostoliitossa jo olleiden suomalaisten, siis kansalaissodan jälkeiden punapakolaisten kanssa. Näin on epäilemättä ollutkin ja siinä onkin edelleen aihetta tutkimukselle, nimittäin kartoitus Neuvostoliiton aikaisesta koko suomalaisyhteisöstä. Jokohan aika alkaisi olla kypsä siihenkin?

Kimmo Koironen

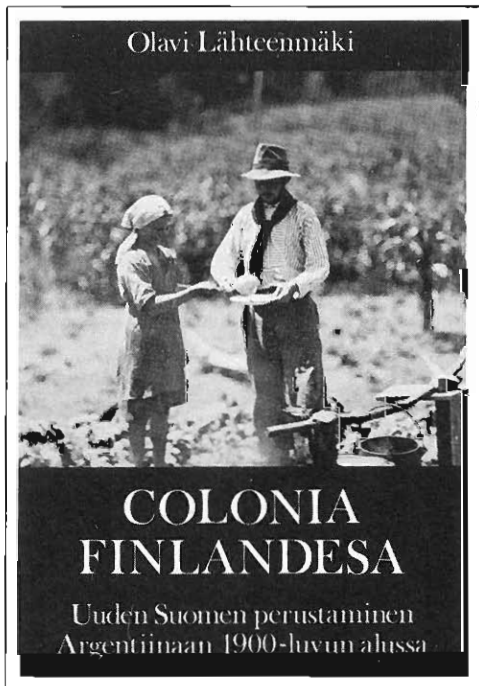
Suomea tropiikkiin

Olavi Lähtenmäki, Colonia Finlandesa; Uuden Suomen perustaminen Argentiinaan 1900-luvun alussa. Suomen Historiallisen Seuran Tutkimuksia 154, toim. Reino Kero. Helsinki 1989, 282 s.

Turun yliopiston historian laitoksella v. 1963 professori Vilho Niitemaan johdolla alkaneen Suomen kaukosiirtolaisuuden tutkimusprojektin yhtenä osa-alueena oli suomalainen siirtolaisuus Etelä-Amerikkaan. Tehtävä annettiin lahjakkaalle opiskelijalle Olavi Lähtenmäelle, joka v. 1972–73 teki laajan tutkimusmatkan Etelä-Amerikan mantereelle. Työn tuloksena syntyi v. 1975 tarkastettu lisensointityö. Kirjoittajan tarkoitus oli laajentaa se myöhemmin väitöskirjaksi. Muut tehtävät – ja lopullisesti Lähtenmäen v. 1988 tapahtunut kuolema – muuttivat kuitenkin suunnitelmat. Erinomainen käsikirjoitus on ollut vain alan asiantuntijoiden käytössä. Nyt postuumina julkaistun kirjan toimittajalle ja Suomen Historialliselle Seuralle on annettava tunnustus merkittävästä kulttuuriteosta. Tämä antaa myös tieteen tekijöille uskoa siihen, että hyvä käsikirjoitus löytää julkaisijansa ennemmin tai myöhemmin.

Colonia Finlandesa oli ensimmäinen organisoitu yritys perustaa suomalainen siirtokunta Etelä-Amerikan mantereelle. Hankkeen juuret ulottuvat vuoteen 1889, jolloin Konni Zilliacus Amerikan matkansa yhteydessä esitti ajatuksen suomalaisten siirtolaisten ohjaamisesta tietylle alueelle. Kuitenkin vasta vuosisadan vaihteen sortokausi Suomessa, ja erityisesti venäläinen asevelvollisuus suomalaisille nuorille miehille, sai suomalaisen siirtolaisuuden kasvamaan enätyslukuihin ja antoi täten perustaa suunnitelmille suomalaisesta siirtokunnasta valtamerten taakse.

Ensiksi katseet kohdistuivat Pohjois-Amerikan mantereelle, sitten Kuubaan ja muualle. Viimein varteenotettavaksi vaihtoehdoksi nousi Argentiina, joka asumattomille alueilleen pyrki houkuttelemaan eurooppalaisia siirtolaisia. V. 1904 yritykseen tuli mukaan originelli paroni ja mustalaisten tutkija Arthur Thesleff, jonka johtama retkikunta sai tehtäväkseen sopivan alueen löytämisen Argentiinasta. Matka suuntautui aluksi Patagoniaan, joka kuitenkin todettiin liian karuksi ja kylmäksi, ja katseet kääntyivätkin lämpimämpään Misionesin maakuntaan. Täältä onnistuttiin varaamaan alue yli 2 000 suomalais-ta varten ja saatiin lupaus lisämaasta tarvittaessa.

Suomessa kuitenkin tilanne muuttui suurlakon seurauksena ja poliittisiin syihin nojautuva perusta oli pudonnut pois hankkeelta. Thesleff jatkoi kuitenkin suunnitelmiaan, ja v. 1906 ensimmäinen retkikunta matkusti Argentiinaan. Valtaosa lähtijöistä oli kotoisin Uudenmaan ja Pohjanmaan ruotsinkielisiltä rannikkoseuduilta. Taus-talla olevien poliittisten syiden ohella keskeisinä motiiveina olivat toive taloudellisesta menestyk-sestä ja halu saada uusia kokemuksia.

Muutaman vuoden kuluttua voitiin todeta, et-tä hanke oli pettymys sekä suomalaisille siirto-laisille että Argentiinan viranomaisille. Keskelsiä syitä epäonnistumiseen olivat huono paikanva-linta, Argentiinan viranomaisilta saatu vähäinen tuki sekä epäkäytännölliseksi johtajaksi osoit-tautunut Thesleff. Mutta tärkein syy siihen, ettei siirtokunta toteutunut suunnitelmien mukaan, oli suomalaisjoukon rakenne, sen tottumattomuus alkeellisiin olosuhteisiin, alkuaikoina koetut huo-not sadot yerban viljelyssä sekä hankeen uskot-tavuuden menettäminen Suomessa ja siitä joh-tuva tulijoiden ehtyminen. Kaikkiaan v. 1907 saa-puneen viidennen retkikunnan jälkeen Colonia Finlandesaaan oli saapunut vain 154 Suomesta lähtenyttä siirtolaista. Poismuutto oli kuitenkin niin suurta, että vajaan kahden vuoden kuluessa siirtokunnasta oli lähtenyt yli puolet asukkaista.

Kirjan kaksi viimeistä päälukua käsittelevät suomalaisen siirtokunnan perustamisvaiheita ja uudisasukkaiden elämää pioneerikaudella. Siir-tolaisten elämää valaisee myös kirjan runsas ku-vitus. Tutkimuksen loppurajaus on asetettu vuo-teen 1909, minkä jälkeinen kehitys asettaa uusia haasteita kysymyksenasettelulle ja lähdeaineis-tolle. Itse perehtyneenä samantapaiseen lähde-aineistoon Australiassa arvostan Lähtenmäen työn määrää ja laatua. Tutkimuksessa käytetty lähdeaineisto on laajaa ja monipuolista. Pienen siirtolaisjoukon tutkiminen on kuin mosaikkityö; kaikki tiedonsirpaleet ovat arvokkaita.

Vaikka Colonia Finlandesa ei ollutkaan varsi-nainen utopiyritys, sillä on yllättävän paljon yh-täläisyyksiä mm. Matti Kurikan yritykseen perus-taa "Kalevan Kansa" -siirtokunta Queenslandin erämaahan vuosina 1899-1900. On tärkeää, että näitä suomalaisen siirtolaisuuden mielenkiintoi-sia erityisilmiöitä tutkitaan tasavertaisesti siitä huolimatta, että näihin yrityksiin osallistuneiden lukumäärät ovat olleet pieniä. Suomalainen siir-tolaisuus on paljon muutakin kuin muuttoa Yh-dysvaltoihin ja Ruotsiin.

Olavi Koivukangas